

Příspěvek k cizím, zejména francouzským vlastním jménům v češtině II. Výslovnost. Skloňování

Karel Sekvent, Katedra francouzského jazyka a literatury Pedagogické fakulty
Masarykovy univerzity Brno, Poříčí 7

Klíčová slova: francouzská vlastní jména, čeština, úzus, kodifikace, pravopis, výslovnost, skloňování

Keywords: French proper names, Czech language, usage, codification, orthography, pronunciation, declension

Kodifikované pravidlo, běžně přijímané, stanoví, že podkladem české spisovné výslovnosti cizích vlastních jmen je původní cizojazyčná zvuková podoba přizpůsobená českému hláskovému systému a české výslovnosti. Pokud jde o francouzštinu, spočívá přizpůsobení zejména v přesunu přízvuku z poslední na první slabiku, v náhradě zaokrouhlených, labializovaných samohlásek [ø], [y] nezaokrouhlenými [e] [i] a nosových samohlásek [ã, ê, ò] a nosového zaokrouhleného [ø] ústními samohláskami [a, e, o] s následujícím [n] nebo [m].

V již citované práci se V. Mathesius zabývá výslovností přejatých slov a praví, že „kritériem správné výslovnosti cizích slov nemůže být jejich přesná výslovnost původní“ (s. 96). Zároveň však vyslovuje zásadu: „Přesná výslovnost původní se zachovává – a může být vymáhána – pouze u výrazů, které... můžeme... nazvat cizojazyčnými citáty lexikálními“ (ibid.). K nim řadí i cizí vlastní jména a podotýká: „O formě a výslovnosti cizích jmen vlastních bude potřeba ještě studie zvláštní, která by zjistila dnešní usus a vyvodila z něho pravidla normativní“ (ibid.). Takovou studii, pokud je nám známo, sám nepodal. Avšak vytýčil zřetelnou hranici: na jedné straně přejatá slova („Nelze přece požadovat, aby ve slovech přijatých z francouzštiny se vyslovovalo *eu* a *u* labialisovaně a nosovky aby v nich byly skutečnými nosovkami...“, s. 104) a na druhé straně francouzská vlastní jména s požadovanou přesnou původní výslovností. Jeho pohled na tehdejší „dnešní“ úzus výslovnosti cizích vlastních jmen by byl dnes velmi užitečný. Určitou dílčí představu si lze udělat u V. Bubna (c. d., s. 146), který konstatuje, že také lidé vzdělaní, cizích jazyků znalí a dokonce lingvisticky školení vyslovují cizí slova a vlastní jména nesprávně anebo po česku a že si tak počínal např. J. Vrchlický ve svých univerzitních přednáškách a také F. X. Šalda, který velmi důsledně zachovával svoji tvrdou českou výslovnost a nikterak se nesnažil, aby přesně napodobil artikulaci francouzských hlásek nebo dokonce intonaci francouzských vět a veršů. Lze se jen domýšlet, jakápak normativní pravidla by asi z takového úzu vyvodil V. Mathesius a zda strmý kontrast mezi tímto územ a Mathesiovým požadavkem zachovávání přesné původní výslovnosti cizích jmen nakonec nevedl k tomu, že upustil od studie, jejíž potřebu si uvědomoval. Mohu dosvědčit, že moji učitelé na brněnské Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v šedesátých letech 20. století (O. Ducháček, V. Stupka, J. Dubský, K. Ohnesorg, P. Beneš, O. Novák, J. Fryčer a další, lingvisté i nelingvisté, romanisté i neromanisté), naopak důsledně dbali o správnou výslovnost cizích slov a vlastních jmen. Značný to zlom v průběhu několika desetiletí na téže stylové rovině, nejde-li tu ovšem o důsledek podmíněný důrazem na studium synchronního jazyka a změnou pojetí filologické kompetence a daný třeba i lokálně či generačně.

V komunikačních prostředcích, ze strany jejich pracovníků, tedy vlastně jazykových profesionálů, se pokusy o výslovnost francouzských nosovek nesetkávají se zdarem, nejnověji ve jménu *Hollande*. Chybná bývá i francouzská výslovnost vyslaných redaktorů a reportérů. V televizních dokumentárních programech lze slyšet víceméně přijatelné pokusy o výslovnost

zaokrouhlené samohlásky [ö] ve jménech jako *Göring*, *Gröbe*, *Röhm*. Někdy se dlouhodobě ustálená obvyklá česká výslovnost zčistajasna promění v jinou: jméno *Roosevelt*, desítky let správně vyslovované [rúzvelt], je nyní častěji slyšet v podobě [rouzevelt/rouzvelt], rovněž správné a v souladu s možnostmi danými územ v americké angličtině; *Ronald Reagan* obvykle [ronald regan] se na telekomunikačních vlnách zjeví i jako [ronld regn]¹, aniž mu v tom brání ohled na zvukovou podobu tohoto nového výslovnostního základu v nepřímých pádech; *van Gogh*, tradičně a obvykle a zřejmě vlivem výslovnosti francouzské anebo vlivem grafické podoby [van gog], je pojednou [fan choch] podle výslovnosti holandské. Vidíme v tom projev uzuálního inovačního individualistického ražení. *Mozart* [mozart] mu zatím odolává, novátoři rozdmýchávají plamen výslovnostních dublet zatím jen nefrontálně. Rozkolísanost individuálního úzu lze doložit např. ve dvojí Werichově nahrávce *Písně strašlivé o Golemovi*. V starším provedení vyslovuje J. Werich jméno Löw s [e], v novějším se zaokrouhleným [ö].² Obě varianty realizoval v roli pekaře i ve filmu *Císařův pekař*. To ukazuje, že cizí zaokrouhlené samohlásky [ö] a [ü] by mohly najít své místo v českém uměleckém a odborném stylu.

Zachovávat přesnou původní výslovnost³ se jeví jako požadavek těžko splnitelný i ve stylu odborném. S ohledem na fonologickou opozici, byť ve vlastních jménech nepříliš vytiženou, samohlásek [ö]:[e], [ü]:[i], např. Mathieu [matjö]:Mathiez [matje], Müller:Miller, Jules:Gilles, by se dalo uvažovat o realizaci zaokrouhlených samohlásek v češtině. Příručka *Jak je čist?* (1958) je v prepisech výslovnosti uváděla: *Camus* [kamü], *Dumas* [düma], *Eluard* [elüár], *Hugo* [ügo], *Jules* [žül] (někdy chybně: *Guy* jako [gü] místo [gi], *Péguy* jako [pégü] místo [pegi], *Schlumberger* [šlümbergé] místo [šlömbergé])⁴, *Crémieux* [krémjö], *Feuillet* [föje], *Montesquieu* [monteskijö] a dalších. Opozice samohláska nosová:samohláska ústní se dá v češtině vyjádřit opozicí dlouhá:krátká, např. u jmen osobních Jean [žán]:Jeanne [žan], Lucien [lüsjén]:Lucienne [lüsjen], Simon [simón]:Simonne [simon], i zeměpisných Caen [kán]:Cannes [kan].

Mimořádně komplikované je v češtině vnímání, identifikace a přenos kvantity francouzských samohlásek. Nejpersvědčivěji se to projevuje na dubletních tvarech převzatých obecných slov, v nichž se dlouhá kvantita označuje čárkou nad samohláskou (nejde-li ovšem o akademickou vymoženost typu *kultura* vyslov [kultúra]): je tedy *tablo* i *tabló*, *salon* i *salón*; vedle nedubletních *preferans*, *lorňon*, *pardon*, *kanape*, *melanž* je *pasiáns*, *pandán*, *kujón*, *kupón*, *pavilón*, *refrén*, *renomé*, *bulletin* [biltén], *pakáž*. Při detailnějším pohledu zjišťujeme, že vedle početných slov, v nichž je původní francouzská kvantita v české výslovnosti zachována, je

- původní francouzská přízvučná krátká samohláska v češtině dlouhá: *estrade* – *estráda*, *journal* – *žurnál*, *provençal* – *provensálský*, *atelier* – *ateliér*, *portrait* – *portrét*, *bouquet* – *pugét*, *filet* – *filé*, *coupé* – *kupé*, *tournee* – *turné*, *noble* – *nóbl*, *appartement* – *apartmán*, *Orleans* [orleán], *champignon* – *žampion*, *tampon* – *tampón*, *parfum* – *parfém*; za původní krátkou je dlouhá i v prepisu výslovnosti citátového výrazu dokládajícího plné zachování cizí povahy výslovnosti obvykle včetně cizího přízvuku a délky samohlásky: *jeunesse dorée* [ženes do'ré] (Výslovnost spisovné češtiny, 1978, s. 17). Při plném zachování francouzské výslovnosti by v prepisu bylo [žönes] a krátké [re]. Uvedený prepis je tedy jako celek spíše ilustrací citátů, které se v češtině ustálily ve výslovnosti poněkud odchylné od výslovnosti původní (ibid., s. 31), stejně jako prepis lexikálního citátu *enfant terrible*: [anfán te'ribl] s dlouhým *a* ve druhé, nepřízvučné slabice (ibid., s. 17) a prepis citátu *causerie* [kózří], v němž je dlouhé *ó* za původní krátké *o* v první, nepřízvučné slabice a dlouhé *í* za původní krátké *i* v koncové, přízvučné slabice (ibid.);

- původní přízvučná dlouhá v češtině krátká: *accord* – *akord*, *bizarre* – *bizarní*, *branche* – *branže*, *brochure* – *brožura*, *hasard* – *hazard*, *tambour* – *tambur*;

- původní nepřízvučná krátká v češtině dlouhá *en bloc* [án blok]; Výslovnost spisovné češtiny (s. 45) uvádí *en face* [án fas] jako příklad zachování původní délky samohlásky. Není tomu tak, původní je krátká, stejně jako ve jménu *Exupéry*: nikoli [egzipéri] (ibid., s. 75), ale [egziperi], nejlépe *Saint-Exupéry* [sentegziperi]. Také R. Lukavský (Kultura mluveného slova. Praha: Akademie múzických umění, 2000, s. 57) uvádí v přepisu výslovnosti citátových slov dlouhou samohlásku za původní krátkou v nepřízvučné pozici: *déjà vu* [déža vy] (copak v přepisu naznačuje ten y?), *démodé* [démodé]. M. Knappová (2002, s. 51) udává délku v první, tedy nepřízvučné slabice, ve výslovnosti jména *Flaubert* [flóbér].

Již citovaná příručka Jak je číst (1958) vyznačovala délku francouzských samohlásek v prvních, původně nepřízvučných krátkých slabikách a není zřejmé, o co se při tom opírala: *Baudelaire* [bód'ler], *Chabert* [šábér], *Descartes* [dékart], *Flaubert* [flóbér], *Maupassant* [mópasán], *Mauriac* [móryjak], *Mérimée* [mérimé], *Henri* [ánry], i v koncových, původně přízvučných krátkých slabikách a zde se zřejmě jedná o české vnímání původní krátké pod přízvukem jako dlouhé: *Rabelais* [rab'lé], *Rimbaud* [rembó], *Rousseau* [rusó], *Rolland* [rolán], *Germinie* [žerminý] i ve jménech jednoslabičných s původní krátkou samohláskou: *Jean* [žán], *Paul* [pól], *Charles* [šárl].

M. Honzáková – M. Romportl (1981) a M. Honzáková – F. Honzák - M. Romportl (1996) v přepisech nepoužívají [ö] a [ü], důsledně zachovávají krátkost původních krátkých, avšak vžila-li se a prosadila v češtině v koncových slabikách výslovnost dlouhá, nepokládají ji za nesprávnou (1. vydání, s. 30-31 a 2. vydání, s. 23-24; z výkladu není zcela jasné, zda se to týká jen ústních anebo i nosových samohlásek), uvádějí tedy jen např. *Rabelais* [rable], *Rousseau* [ruso], ale správně je i [rablé] a [rusó], a taktéž délku původních dlouhých samohlásek, tedy *Baudelaire* [bodlér], *Pasteur* [pastér], *d'Alembert* [dalambér], *Molière* [moljér], *Ronsard* [ronsár], *Beauvoir* [bovoár], *Renoir* [renoár], *Rocheffort* [rošfór], *Réaumur* [reomír], *Gustave* [gistáv], *La Pérouse* [la perúz], *Lesage* [lesáž]. Od těchto zásad se odchylují jen výjimečně: koncové nosovky jsou krátké: *Gauguin* [gogen], *Maupassant* [mopasan], *Rolland* [rolan], ale (v 2. vyd.) je *Mitterrand* [míterán], *(Fabre) d'Eglantine* [deglantýn], *(Turgot) Anne* [án]; [šarl] (1. vyd.), ale [šárl] (2. vyd., heslo *Gerhardt*), [viktor], [robér], [gaspár], ale [ector], [dager]; chybují v přepisech jmen *Funès*: [fine] místo [fines], *Gay-Lussac*: [galisak] (jen v 2. vyd.) místo [gelisak], *Moncorgé* (heslo *Gabin* jen ve 2. vyd.): [monkorž] místo [monkorže], *(Fabre) Nazaire* (2. vyd.): [nazair] místo [nazér], a v pravopisu jména *Chauven* správně *Chauvin*. Obě vydání této příručky identifikují kvantitu opírajíce se o systém francouzské kvantity a přenášejí ji do české výslovnosti. Dubletní výslovnost s původní krátkou nebo uzuální dlouhou samohláskou připouštějí náznakově jen v koncových orálních samohláskách, aniž ji v přepisu za jménem uvádějí, nepřihlížejí k české uzuální kvantitě koncových nosovek: *Maupassant* [mopasán], *Rodin* [rodén], *Chopin* [šopén], *Moulin* [mulén], a samohlásek v jiných pozicích, např. *Jean* [žán], *Henri* [ánri], *Eugène* [ežén], *La Fontaine* [lafontén].

Zcela jiný přístup zvolil J. Zeman (2003). Opírá se o většinový úzus výslovnosti prestižních mluvčích, za něž jsou považováni – značně problematicky pokud jde o cizí jména vůbec a francouzská jména zvláště – rozhlasoví pracovníci. Právě proto je jeho materiál užitečný a přínosný jako pohled na jejich produkci, která pranepatně dbá o českou kodifikaci i o východiskový jazyk a v níž se vyskytují mnohé tvary, kterým lze ztěžka přisoudit povahu spisovnosti třeba jen pro nadměrnou variantnost. Např. jméno *Arthur Rimbaud* ve výslovnostních variantách [artyr rembo/rembó] anebo [artur rembót/rimbót] (s. 4; variant by mohlo být i více, pokud bychom vzali v úvahu i výslovnost [artýr], nebo jméno *Gilbert Bécaud* s variantami [žilbér beko/bekó] anebo [žilbert bekót/békót] (ibid.; výčet dalších potenciálních variant tím zdaleka nekončí). J. Zeman tedy zaznamenává a jako variantní i připouští výslovnost koncových, ve francouzštině nevyslovovaných souhlásek: *Camus* [kami(s)], *Dumas* [dyma(s)], *Daudet* [dode(t)], *Diderot* [dydero(t)], *Musset* [mise(t)], *Éluard*

[elijár(t)], *Flaubert* [flóbert/flóbér], *Chevallier* [ševalijé(r)], *Des Autels* [dezótel(s)], *Deschamps* [dešam(ps)], *Desmarets* [demare(ts)], *Desmoulins* [demulén(s)], *Des Périers* [deperijé(rs)], *Foucault* [fukó(lt)], *Prévost* [prevo(st)]. Uzuální kvantita je dlouhá nejen v původních dlouhých, ale i v původních přízvučných krátkých: *Rabelais* [rablé], *Cocteau* [koktó], *Rotrou* [rotrú], *Suzanne* [sizán], *Mandin* [mandén], a v původních nepřízvučných krátkých: *Maurice* [móris], *Baudelaire* [bódlér], *Beauvoirová* [bóvoárová], *Célia* [sélija], *Boulle* [búl], *Paul* [pól], *Claudél* [klódel]. Zemanova práce je tak protipólem příručky M. Honzákové – M. Romportla (1981) a M. Honzákové – F. Honzáka - M. Romportla (1996) na úrovni úzus versus systém a některé její výsledky, zejména délka koncových samohlásek, zaslouží ohled při další kodifikaci. J. Hůrková (1995) rovněž zaznamenává krátkou i dlouhou výslovnost některých samohláskových zakončení ve francouzských jménech, konstatuje, že dlouhá samohláska na konci je jevem poměrně častým, ale nikoli zcela ustáleným, a radí dávat přednost výslovnosti se samohláskami krátkými (s. 68). Neříká ovšem proč. Nutno podotknout, že stejně neustálená je i výslovnost krátká, a to v obecných i vlastních jménech.

Zemanův materiál odráží rozpornou variantnost úzu i při výslovnosti koncového -s. Jde o tyto varianty: 1. v základním tvaru jména (ve shodě s francouzštinou) se vyslovuje jako [s] a v nepřímých pádech se tato výslovnost a) zachovává: *Francis*, *Francise* [fransis, fransise], *Régis*, *Régise* [režis, režise], *Moréas*, *Moréase* [moreas, morease], *Bernanos*, *Bernanose* [bernanos, bernanose], *Desnos*, *Desnose* [desnos, desnose], b) nahrazuje znělostním korelátem [z]: *Dorgelès*, *Dorgelèse* [dorželes, dorželeze], *Roblès*, *Roblèse* [robles, robleze], *Mendès*, *Mendèse* [mendes, mendeze]; 2. v základním tvaru (ve shodě s francouzštinou) se nevyslovuje a v nepřímých pádech se vyslovuje a) jako [s]: *Nicolas*, *Nicolase* [nykola, nykolase], *Alexis*, *Alexise* [aleksi, aleksise], *Camus*, *Camuse* [kami, kamise], *Dumas*, *Dumase* [dyma, dymase], b) jako [z]: *François*, *Françoise* [fransoa, fransoaze], *Louis*, *Louise* [luj, lujze], *Maurois*, *Mauroise* [moroa, moroaze], *Choderlos*, *Choderlose* [šoderlo, šoderloze], *Rabelais*, *Rabelaise* [rablé, rabléze]. Připomíná to kolísání v české výslovnosti jména *Klaus*, *Klause*: vedle [klause] je slyšet i [klauze]. V českých jménech jako *Nečas*, *Mánes*, *Mrkos*, *Bulis*, *Kalous* kolísání nenastává, výslovnost s [s] se zachovává ve všech tvarech a to by mohl být lingvistický argument pro její zachovávání i ve jménech cizích, ať již se v nich koncové -s v základním tvaru vyslovuje anebo nevyslovuje. Ve slovech cizího původu proniká [z] za původní [s] zcela neodbytně, srov. [diskuse] - [diskuze], [resort] - [rezort], [desert] - [dezert], snad vlivem analogie se slovy, v nichž je [z] původní: [okluze], [trezor], [teze], avšak foneticky, pokud víme, to zatím objasněno není s ohledem na slova, v nichž se původní [s] zachovává: [terasa], [recese], [demise], anebo v nich [s] dokonce nahrazuje původní [z]: [kasárna], [kasíno].

Obdobným problémem je výslovnost grafému x. Jako koncový se v základním tvaru jména (ve shodě s francouzštinou) buď vyslovuje jako [ks] a v nepřímých pádech se tato výslovnost v češtině zachovává: *Astérix*, *Astérix* [asteriks, asterikse], *Daix*, *Daixe* [deks, dekse], *Félix*, *Félix* [feliks, felikse], *Max*, *Max* [maks, makse], anebo nevyslovuje a v nepřímých pádech se v češtině, a v tom se příručky shodují, vyslovuje jako [z]: *Malraux*, *Malrauxe* [malró, malróze], *Giraudoux*, *Giraudoux* [žirodu, žiroduze], *Neveux*, *Neveux* [nevé, nevéze], *Genevoix*, *Genevoixe* [ženvoa, ženvoaze]), *Delacroix*, *Delacroixe* [delakrua, delakruaze]. Mluvnice češtiny 2 (s. 358) odůvodňuje výslovnost se [z] (převzali ji i Sekvent-Šlosar, 2002) tím, že je to tak ve francouzštině zvykem při tzv. vázání. O vázání se tu nejedná. V úvahu by se tedy dali vzít jiné argumenty, především výslovnost intervokálního x ve francouzštině a v češtině. Ve francouzštině se vyslovuje ve jménech vlastních jako [ks]: *Alexandre* [aleksandr], *Maxime* [maksim], anebo jako [gz]: *Saint-Exupéry* [sentegziperi], ojedinele jako [s]: Auxerre [osér] – v češtině by byla vhodnější výslovnost [oksér], a ve jménech obecných jako [ks]: *oxydant* [oksidan], *bauxite* [boksit] odvozené od místního jména *Baux* [bo], v češtině bauxit [bauksit], *élixir* [eliksír]: anebo jako [gz]: *exil* [egzil], ale jen

v počáteční skupině *ex-*. V češtině, v níž se *x* vyskytuje jen ve slovech cizího původu, je situace prakticky stejná. Přihlédnout lze rovněž ke skutečnosti, že ve francouzských odvozeninách *x* alternuje s *c* vyslovovaným jako [s]: *Malraux* → *malraucien* [malrosjen] „malrauxovský“, *Giraudoux* → *giralducien* [giraldysjen] „giraudouxovský“. Vyslovovat písmeno *x* před českými příponami jako [ks] anebo [s], by bylo lingvisticky odůvodněnější: [malrókse, malróse], [žirodukse, žiroduse], Bonnacieuová [bonasjéksová, bonasjéssová], Lacerteuxová [lasertéksová, lasertéssová]. Zeměpisná jména zakončená na *-x*: Bordeaux, Périgueux, jsou v češtině nesklonná.

Dubletní výslovnost se připouští v nepřímých pádech osobních jmen zakončených v písmu na dvě souhlásková písmena typu *Flaubert*, *Flauberta* [flobér, flobéra i flobérta], *Gérard*, *Gérarda* [žerár, žerára i žerárda], *Rolland*, *Rollanda* [rolán, rolána i rolánda]. Výslovnost s oběma souhláskami v tvarech s příponami je bližší českému systému vztahu psaného a vyslovovaného tvaru slov a uzuální výslovnosti některých převzatých slov: *akord*, *kompliment*, vůz *Renault*, *Renaulta* [renolt, renolta], *Renaultka*. Podle Příruční mluvnice češtiny (s. 275) se druhé nevyslovované písmeno v místních jménech při skloňování obvykle rovněž nevyslovuje. Domníváme se, že odlišný přístup k osobním a místním jménům není nikterak opodstatněný. Výslovnostní dvojtvary by i u místních jmen byly na místě, přednostně dokonce s oběma vyslovovanými souhláskami: *Cherbourg*, *Cherbourgu* [šerbúr, šerburgu i šerbúru], *Chambord*, *Chambordu* [šambór, šambordu i šambóru], *Azincourt*, *Azincourtu* [azenkúr, azenkurtu i azenkúru], s přihlédnutím na *Štrasburk* a na fakt, že některá jména patří k osobním i místním: *Rocheft* [rošfór].

Při úvahách o skloňování⁵ dávají mnozí autoři přednost tvarům, z nichž je zřejmá základní, výchozí, nominativní pravopisná podoba jména anebo, jinak řečeno, tvarům, z nichž lze snadněji odvodit základní podobu jména v 1. pádě, s odkazem na silnou tendenci současné češtiny, aby ze všech pádových tvarů byla rozpoznatelná základní podoba jména (Knappová, 1999 a 2002, s. 51, jazyková poradna UJČ), a na dobu, která v morfologii nepřeje grafickému vzdalování nenominativních tvarů od tvaru základního (srov. Adam, 2009, s. 101). Proti tomu lze namítat: 1. Odhadem vzato, dobře ve více než padesáti procentech výskytů nenominativních tvarů se v jejich kontextu nachází nominativ. Jeho naznačování se tak míjí účinkem. 2. Předpokládá-li Mluvnice češtiny 1 (1986, s. 169) v souvislosti s výslovností cizích vlastních jmen značné znalosti pravidel o zvukové platnosti cizích grafémů, lze eo ipso v souvislosti s nenominativními tvary těchto jmen předpokládat stejné znalosti jejich základních tvarů, nehledě na možnost ověření. 3. Rovněž R. Adam (ibid.) připouští, že vyslovované podobě cizího jména odpovídá v povědomí uživatelů češtiny jeho původní písemná podoba. To lze extrapolovat i na obměněnou nenominativní psanou podobu jména, jíž odpovídá v povědomí základní podoba. 4. Konec konců je v češtině tvarový odklon nenominativních tvarů od nominativu jevem zcela běžným v obecných slovech domácích: *otec*, *tkadlec*, *pohřeb*, *kůň*, *srpen*, *píseň*, *čest*, *kůzle*..., cizích: *drama*, *gymnázium*, *rytmus*, *sadismus*..., ve vlastních jménech domácích /zdomácnělých: *Jan* (*Jene!*), *Petr* (*Petře!*), *Hynek*, *Julius*, *Marie*..., je manželem paní Čapkové pan Čapek anebo pan Čapka?, i cizích: *Achilles*, *Paris*, *Pythagoras*, *Ovidius*, *Marcus Aurelius Antonius*... Akutní lingvofrustrace z tvarů, z nichž výchozí podoba není zřejmá, by neměla hrozit.

V této souvislosti se ještě jednou vrátíme k francouzským jménům zakončeným v písmu na nevyslovované *-es*, která jsou problémem pravopisně-výslovnostně-tvaroslovným. Vynechání *-es* v psané podobě nenominativních tvarů jmen se považuje za starší a nevhodný způsob a odmítá jako mimouzuální (srov. Adam, c. d.)⁶. Pojmy úzus, současná čeština, dobová tendence, mají nevyhraněnou časovou dimenzi (jde o pětiletí, desetiletí či jiné násobky let, o jazykovou praxi po určitém historicko-společenském zlomu?) a uzuální trendy⁷ nejistou perspektivu. Vycházet z uzuálních tvarů je potřebné, avšak prvořadé a nezbytné při hodnocení dublet je brát v úvahu systémová hlediska. Postupoval tak R. Adam (2009), vyřkl

rozhodný soud *Jacquese* je špatně a právem odmítl sice uзуálně běžný, a dokonce kodifikovaný a doporučovaný tvar, leč tvar nesystémový nesouladem své písemné *Jacquese* a zvukové formy [žaka], v níž pádovou příponu *-e* nutno vyslovit jako *-a*.

Určitý, byť méně frapantní nesoulad písemné a zvukové formy vykazují i tvary typu *Jacques* [žak] – *Jacquesa* [žaka], a to přítomností nevyslovovaného *-es-* v písmu. K možnosti je vynechat a nepsat dospěl úzus a v jednotlivostech i kodifikace (analogicky s vynecháváním nevyslovovaného koncového *-e* ve jménech typu *Verne* – *Verna*). Tvary:

– *Jacques*, G A *Jacqua*, D L *Jacquu*, *Jacquovi*, V *Jacquu* [žaku], I *Jacquem* (a stejně i *Hugues*),

– *Jules*, G A *Jula*, D L *Julu*, *Julovi*, V *Jule* [žile], I *Julem* (a stejně *Charles*, *Yves*, *Gilles*, *Descartes*, *Delibes*, *Barthes*, *Lannes*, *Ingres* [éngr] – V *Ingře*, *Fallières* [faljér]),

– *Georges*, G A *George* [žorže], D L *Georgi*, *Georgeovi* [žorži, žoržovi], V *Georgi* [žorži], I *Georgem* (stejně *Bourges*, *Courrèges* [kuréž]; ve jménech na *-ches* odpadá *e* před *-ovi* *Destouches* [detuš], D L *Destouchovi*),

se vyznačují obousměrně vyváženým vztahem písemné a zvukové formy bez příznaků nespisovnosti. Považujeme je za nejbližší českému systému vztahu psané a zvukové podoby slov a lze je případně chápat jako dubletní k tvarům s ponecháním *-es-*: *Jacquesa*, *Julesa*, *Georgese*. V. Buben (1941) pobízel k dosažení aspoň relativní stability spisovného jazyka zejména odstraněním variant, které nemají stylistické funkce. Ty jsou v daném případě nezřetelné.

Podle D. Šlosara (2004, s. 94-95) lze sociolingvisticky tvary zachovávající skupinu *es* přičíst hlavám normálních mluvčích a tvary bez ní hlavám lingvistů. Jakási skepse a rezignace jakoby vzlínala z autorových řádků nad tím, že tvary bez *es* nenacházejí uзуální rezonanci. Není to nic neobvyklého, také např., abychom neuváděli příklady z češtiny, zjednodušující úpravě francouzského pravopisu z r. 1990 neudělili francouzští pisatelé vstupní vízum do úzu. Perspektiva existence tvarů s ponecháním *es* je shodná s perspektivou existence uživatelů dávajících přednost (lehce) schizofrennímu řešení, viz *-dan-* (2003).

Rozkolísanost, protichůdnost a polymorfie/polyfonie v oblasti pravopisu, výslovnosti i skloňování jsou dlouhodobým příznakem celospolečenského i individuálního, běžného i odborného úzu cizích vlastních jmen v českém jazykovém prostředí. Kodifikace, tak jsou totiž chápány referenční příručky českého jazyka, uзуální polymorfii akceptuje v deskriptivní, dynamické i preskriptivní perspektivě. Mathesiův postulát (1935) možnosti posoudit, které z variant lze považovat za nenáležité a které za korektní, zůstává nenaplněn. Jeden z hlavních důvodů tohoto stavu je asymetrické uplatňování hlediska výchozího a cílového jazyka a nesystémové, nestrukturní hodnocení dublet. V některých případech se autoři opírají o mylné poznatky zdrojového jazyka. Potřeba nové, normativně koncipované příručky se jeví jako naléhavá. Není reálné dodržovat původní zvukovou podobu jmen. Morfologickou polymorfii lze aspoň zčásti limitovat systémovými hledisky. Problémy, kterých jsme se dotkli, jsou součástí konfrontační lingvistiky.

Poznámky

¹ Jan Vyčítal v písni *To tenkrát v čtyřicátom pátom* v textu „já trvám na tom, že Plzeň osvobodil Patton“ vyslovuje jméno amerického generála [petn], ačkoli by mu možný tvar [paton] přispěl k přibližnému rýmu s „na tom“.

² V českém dabingu série detektivních filmů s Herculem Poirotem (v podání Davida Sucheta) vyslovuje belgický detektiv opakovaně nefrancouzsky citátové slovo *présisément* jako [presizmã] namísto [presizemã]. Místo [erkil] se detektiv mohl v češtině jmenovat prostě Herkules i s metaforickou narážkou na sílu jeho analytického a dedukčního ducha.

³ Ani výslovnost jmen pocházejících z jazyků tak blízkých jako je čeština a slovenština se v příbuzném jazyku nezachovává v původní podobě. Česká jména se v slovenském kontextu podrobují tzv. rytmickému zákonu, takže např. Jičínský v češtině [jičínskí] je v slovenštině [jičínski], koncové v se labializuje Václav [václaf] zní jako [václau], v slovenských jménech se v českém prostředí nerealizuje např. měkké l a Hviezdoslav [hvjezdoslau] je v češtině zcela přirozeně [hvjezdoslaf].

⁴ Výslovnost podle L. Warnanta (1966). M. Honzáková – M. Romportl (1981) a M. Honzáková – F. Honzák – M. Romportl (1996) uvádějí výslovnost [šlomberže] anebo [šlumberg(e)r], J. Zeman (2003) výslovnost [šlemberžé(r)].

⁵ Příznak nečeskosti (na pozadí skloňování obdobných typů českých jmen) je přítomen v kombinatoricky vázané nesklonnosti mužského rodného jména a příjmení: *Pierre Loti* [pjér loty] – G *Pierre Lotiho* [pjér lotyho], složeného rodného jména: *Jean-Paul* [žán pol] – G *Jean- Paula* [žán pola], *Jean-Paul Sartra* [žán pol sartra], složeného příjmení: *Toulouse-Lautrec* [tulúz lotrek] – G *Toulouse-Lautreca* [tulúz lotreka]. Častá a tolerovaná je tato nesklonnost i ve jménech v češtině zdomácnělých: *Hugo, Ivo, Vlado, Otto, Radko, Arne*, i v obecném slově *euro*.

⁶ Nenominativní tvary jmen zakončených na *-es*, v nichž je koncové *-es* vynecháno, nejsou zcela mimouzuální. Prokážeme to na příkladu jména *Georges*, které se neuvádí mezi výjimkami (*Descartes, Jules, Yves*), u nichž je písemná podoba bez *-es* v současné češtině doložena: *Georges* – G *George* (Mounir, O.: *Madam Paříž-Praha*. Přel. Magdalena Segertová. Praha: Mladá fronta 2006, s. 61); – A *George* (Roeová, S.: *Impresionisté*. Přel. Bohumila Kučerová. Praha: Metafora 2008, s. 166; na s. 165 je však tvar D *Georgesi*); – *George* (Kuklík, J. – Němeček, J. – Šebek, J.: *Dlouhé stíny Mnichova*. Praha: Auditorium 2011, s. 9; na s. 30 je však tvar *Georgese*); *Georges Braque* – *George Braqua* (100+1 zahraniční zajímavost, 6/2002, s. 48). Srov. rovněž důkladnou a materiállově podloženou práci L. Loníkové (2010). Z. Schejbalová (2008) uvádí některé publicistické novotvary osobních jmen zasluhující pozornost zejména ze stylistického hlediska.

⁷ Podle zjištění J. Zemana (2003) je jich u jmen na *-es* pět: 1. zachování *-es*, přípona podle vzoru *muž* a vyslovení *s* podle zakončení přípony: *Charles* [šárl] – *Charlese* [šárlse], 2. zachování *-es*, přípona podle vzoru *muž* a nevyslovení *es*: *Georges* [žorš] – *Georgese* [žorže], 3. zachování *-es*, přípona podle vzoru *pán* a nevyslovení *es*: *Jacques* [žak] – *Jacquesa* [žaka], *Jules* [žil] – *Julesa* [žila], 4. zachování *-es*, přípona podle vzoru *muž* a výslovnost podle vzoru *pán*, nevyslovení *es*: *Jacques* [žak] – *Jacquese* [žaka], 5. vynechání *-es*, přípona podle vzoru *pán*: *Jules* [žil] – *Jula* [žila]. Podřizovat se hledisku úzu anebo uzuální frekvence vede v mluvnicích k tvorbě pravidel pro jednotlivosti, srov. samostatné pravidlo pro jméno *Descartes* – *Descarta* v Mluvnici češtiny 2, s. 355, na úkor systémového řešení problémů celého souboru určitého typu jmen.

Seznam literatury

ADAM, R. (2009): *Jacquese je špatně. Naše řeč*, 86, s. 101-104.

BUBEN, V. (1941). K výslovnosti románských slov v češtině. *Slovo a slovesnost*, 7, s. 144-154.

BARTOŠEK, J. (1999): Vlastní jména v masmediálním zpravodajství. In: *Propria v systému mluvnickém a slovotvorném*. Brno: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, s. 39-48.

-dan- (2003): Chirac. Muž, nebo pán? *Týden*, č. 9, s. 84.

HONZÁKOVÁ, M. – ROMPORTL, M. (1981): Čteme je správně? Slovníček výslovnosti cizích jmen. 1. vydání. Praha: Albatros.

HONZÁKOVÁ, M. – HONZÁK, F. – ROMPORTL, M. (1996): Čteme je správně? Slovníček výslovnosti cizích jmen. 2. přepracované vydání. Praha: Albatros.

- HŮRKOVÁ, J. (1995): Česká výslovnostní norma. Praha: Scientia.
- Jak je čist? (1958). Transkripce jmen cizích spisovatelů a názvů jejich děl. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: Kniha.
- Internetová jazyková příručka (2012) [on line]. Cit. 2012-05-31. <<http://prirucka.ujc.cas.cz/>>
- KNAPPOVÁ, M. (1999): Osobní jména v českém mluvnickém systému. In: *Propria v systému mluvnickém a slovotvorném*. Brno: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, s. 11-15.
- KNAPPOVÁ, M. (2002): Naše a cizí příjmení v současné češtině. Liberec: TAX AZKORT.
- KNAPPOVÁ, M. (2003): K jazykovým a právním aspektům přechylování jmen v češtině. *Naše řeč*, 86, s. 113-119.
- KARLÍK, P. ed. a kol. (2008): *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KRÁLÍK, J. (2009): K počestvování cizích jmen. In: Králík, J. a kol.: *Každý den s češtinou*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 210-212.
- LONÍKOVÁ, L. (2010): Pravopisné a morfologické adaptace cizích proprií v češtině. – Antroponyma a toponyma francouzského původu. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. 174 s.
- MATHESIUS, V. (1935): K výslovnosti cizích slov v češtině. *Slovo a slovesnost*, 1, 1935, s. 96-105. 1. reprint in: V. Mathesius: *Čeština a obecný jazykozpyt. Soubor statí*. Praha 1947. 2. reprint in: V. Mathesius: *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon 1982).
- OLOŠTIAK, M. (2003): Norma, úzus, kodifikácia vo vzťahu k anglickým antroponymám v slovenčine. *Slovenská reč*, 68, s. 321-335.
- OLOŠTIAK, M. – BILÁ, M. – TIMKOVÁ, R. (2006): Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Jazykové vydavateľstvo Kniha-spoločník.
- PETR, J. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny 1, 2*. Praha: Academia.
- SEKVENT, K. – ŠLOSAR, D. (2002): Jak užívat francouzská vlastní jména ve spisovné češtině. Praha: Academia.
- SCHEJBALOVÁ, Z. (2008): Jazykové novotvary v současné francouzské publicistice. *Časopis pro moderní filologii*, 90, s. 88-91.
- SMEJKALOVÁ, K. (2005): Úskalí současné češtiny z hlediska klientů jazykové poradny. *Naše řeč*, 88, s. 128-134.
- ŠLOSAR, D. (2004): Jazyčník. Praha: Dokořán.
- ŠTOVÍČEK, M. (2011): Přechylování příjmení a funkcí obecně – ano či ne? *ToP (tlumočení-překlad)*, XXII, č. 101, s. 6-7.
- Výslovnost spisovné češtiny (1978). Výslovnost slov přejatých. Praha: Academia.
- WARNANT, L. (1966): Dictionnaire de la prononciation française. Tome II. Noms propres. Gembloux, Duculot.
- ZEMAN, J. (2003): Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 4. Francouzská osobní jména. Hradec Králové: Gaudeamus.

Contribution to proper French words in Czech language II. Pronunciation. Declension

Abstract

Because of influence of various factors, usage of French proper words in Czech context has been unsteady in the area of orthography, pronunciation and declension for a long time. In the usage there exist double and triple figures. Codification (grammar, dictionaries, professional handbooks) accepts polymorphy in a descriptive and a dynamic perspective. During the process of names' adaptation, the realization of aspect of system of original and target language is asymmetrical. In some cases authors lean on inadequate knowledge of source language. When talking about pronunciation, it is unreal to keep an original sound form of

names. It would be suitable to look for a compromise solution with usual tendencies, mainly if it is concerned of quantity. Polymorphy can be limited by systemic aspects during the process of declension. Researched problematics has been the part of confrontational linguistics.